

ZƏRİFƏ MƏMMƏDOVA

S.Vurğun 137

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ATU

zarifa@mail.ru

DİLLƏRİN TƏLƏBƏYÖNÜMLÜ TƏDRİSİNƏ DAİR BƏZİ QEYDLƏR

Xülasə

Dili professional məqsədlərlə öyrənən və Azərbaycanın ali və orta məktəblərində Azərbaycan ədəbiyyatını tədris edən və ya tərcüməçi, filoloq kimi fəaliyyət göstərən ali ixtisas məktəblərinin məzunları mətnləri, o cümlədən formal və qeyri-formal xarakter daşıyan mətnləri, müasir və klassik ədəbiyyat nümunələrini dinləyib öz münasibətlərini, mövqeyini, fikir və ideyalarını bildirmək qabiliyyətinə yiyələnmişdirlər. Əksər hallarda ixtisası dil olan fakültələrdə dili professional məqsədlərlə öyrənən tələbələr xarici ədəbiyyat nümunələri olan və dünya ədəbiyyatının xəzinəsinə daxil edilmiş əsərlərlə tanış deyillər. Bəzən onlar həmin əsərlər haqqında heç bir məlumata malik deyil. Onu da xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, klassik ədəbiyyat nümunələrində personajların istifadə etdiyi nitq modelləri, bu gün istifadə edilən dildən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Buna görə də audio və video materialların seçiminə diqqət yetirmək lazımdır. Müasir universitet tələbəsi təkcə bu və ya digər sahədə ixtisaslaşmış kadr kimi formalaşmamalıdır. O, həm də ünsiyyətə hazır olmalı və müxtəlif insanlarla ünsiyyət qurmaq, komanda tərkibində işləyə bilmək, ətrafdakılara motivasiya verə bilmək kimi tamamilə yeni sosial bacarıqlara yiyələnəlidir. Məhz bu baxımdan ədəbi xəzinə əlçatan olmalıdır. Qloballaşma prosesinin labüdlüyünü və bu prosesə inteqrasiyanın qaçılmaz olduğunu nəzərə alaraq, elm və təhsil sahələrinin qloballaşma proseslərinə adaptasiyası dildə onun təmin olunmasını şərtləndirən amillər sırasına daxil olmuşdur. İlk öncə ona görə ki, məhz bu sahələrdə təkcə yeni bilik və texnologiyalar deyil, həm də insanın fikirlərinin ifadəsinin bu və ya digər formalarının yeni mexanizm və üsulları da gündəmi zəbt edir. Bu zaman audio və video vasitələrdən istifadə vacib sayılır.

Açar sözlər: strategiya, şifahi nitq, kontekst, tələbə, dil

Azərbaycanın dünyanın müxtəlif ölkələri ilə çoxşaxəli əlaqələrinin inkişaf etdiyi bir zamanda ölkəmizdə xarici dilləri, xüsusilə də global səviyyədə əsas ünsiyyət vasitəsi olan ingilis dilini öyrənən şəxslərin sayı günü-gündən artmaqdadır. Məqsədimiz tələbələrimizi linqvistik baxımdan savadlı olan dil daşıyıcısı səviyyəsinə çatmaqla yüksək səviyyəli mütəxəssis hazırlamaqdır. Qarşıya qoyulan məqsədlərin real olması mütləqdir. Dövrün tələblərinə cavab verən xarici dil, xüsusilə də ingilis dili müəllimlərinin hazırlanması problemini araşdırarkən ilk olaraq “xarici dil müəllimi” anlayışının nə olduğunu aydınlaşdırmaq lazımdır. Müasir dövrdə dili tədris edən müəllim ilk növbədə tələbələrin tədris edilən dildə kommunikativ səriştəsinin formalaşdırılması üçün səmərəli şəraitin yaradılmasını təmin edə bilən və bu istiqamətdə dilöyrənənlərə hərtərəfli yardım edən bir şəxs olmalıdır. Zənnimizcə, bu gün dili tədris edən hər hansı bir müəllim ilk növbədə kommunikativ səriştəyə malik olmalıdır, yəni, həm dil daşıyıcıları, həm də digər mədəniyyətlərə mənsub olan şəxslərlə real ünsiyyət zamanı tədris olunan dildən adekvat şəkildə istifadə etmək bacarığına malik olmalıdır. İslahatların uğurla həyata keçirilməsi motivasiya və təhsilin keyfiyyətindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Dillərin tədrisi və müəllim hazırlığı kontekstində “keyfiyyət” anlayışı innovasiya (yenilik) və ənənə, yüksək keyfiyyətin

təminatı, tədris planları və tələbələrin seçim azadlığı, idarəçilik və xüsusən tələbəyönümlü tədris prosesi arasında tarazlığı nəzərdə tutur.

Ənənəvi tədris sisteminə islahatların tətbiq edilməsi məqsədilə ilk növbədə xarici dildə kommunikativ səriştəsi olan yüksək səviyyəli dil müəllimləri hazırlamaq lazımdır. Qlobal səviyyədə ünsiyyətə girə bilən ingilis dili mütəxəssislərinin hazırlanması prosesi həmin dildən dil daşıyıcılarının necə istifadə etmələrini nəzərə almaqla qurulmalıdır[1,34]. Tələbəyönümlü yanaşmanın əsasını tələbələrin dərk etmə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, bilik və bacarıqların müstəqil şəkildə əlaqələndirilməsi, informasiya məkanına inteqrasiya bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, əldə olunmuş məlumatların müstəqil şəkildə təhlil edilməsi, müstəqil şəkildə fərziyyə irəli sürmə bilmək, mövcud problemləsin həlli istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə dair qərarlar qəbul edə bilmək, qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi, tənqidi təfəkkürün, yaradıcı, eləcə də tədqiqat fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi kimi faktorlar təşkil edir. Real dil mühitinin olmadığı bir şəraitdə müəllim tələbələr üçün bir növ nümunə olmalıdır. Müəllim həm dil daşıyıcıları, həm də dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edən, lakin dil daşıyıcısı olmayan şəxslərlə ünsiyyətə girərək onların professional maraqları çərçivəsində olan mövzular ətrafında söhbət etməyə qabil olmalıdır. Müəllimin dil vasitələri və diskursu tənzimləyən strukturlardan istifadə etmə strategiyaları maksimum dərəcədə linqvistik baxımdan savadlı olan dil daşıyıcılarının strategiyalarına uyğun olmalıdır. Buna nail olmaq üçün mövcud tədris şəraitində ciddi islahatlar aparılmalıdır. Zənnimizcə, dillərin tədrisinə tələbəyönümlü yanaşmanın tətbiqi bu islahatların ən önəmlisidir. Bu gün Azərbaycan təhsil sistemində ciddi islahatlar aparılır. İslahatların keçirilməsində əsas məqsəd effektiv, çevik və daim dəyişən təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsidir. Öyrənənlərin tələbatlarını ödəmək üçün dil müəllimləri zamanın nəbzini tutmaq, metodlarını, biliklərini, istifadə edilən tədris materialları və ona uyğun təlim texnologiyaları müntəzəm olaraq yeniləşdirməlidir. Tələbəyönümlü yanaşmanın əsas məğzi tələbələrin müəyyən problemlərin həllinə, əldə olunmuş bilikləri praktikaya tətbiq etmək maraqlarını stimullaşdırmaq, tədrisin hər bir mərhələsində müvafiq balansı saxlamaq şərti ilə bir və ya bir sıra problemlərin həllinə nail olmaq, başqa sözlə, bilikləri praktikaya tətbiq etmək, tədrisin hər bir mərhələsində müvafiq balansı gözləməklə akademik və pragmatik bilikləri birləşdirməkdən ibarətdir[2,56]. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, dillərin tədrisi sahəsində çalışan mütəxəssislərin böyük əksəriyyəti tələbə-yönümlülük ideyasını alqışlayır və bu ideyanın vacibliyini dillərin tədrisində keyfiyyətin təkmilləşdirilməsində görür. Dillərin tələbəyönümlü tədrisinin (learner outcomes) üstünlüklərindən biri tələbələrin əldə ediləcək nailiyyətlərinin nəzərə alınması ilə qurulmasındadır. Dillərin tədrisi prosesi və mənimsəmə metodları tələbələrin nəzərdə tutulmuş nailiyyətlərinin əldə etməsini təmin etməlidir. Xarici dillərin tədrisi sistemi bütövlükdə tələbəyönümlü olmalı və buna müvafiq olaraq dillərin tədrisi metodları tələbələrin maraq və tələbatlarını nəzərə almaqla seçilməlidir. İstifadə edilən metodların arzu edilən nailiyyətlər və nəticələrə uyğun olması mütləq tələblərdəndir. Tədris prosesinin təşkili zamanı tələbələrin müxtəlif üsullarla öyrədilməsi və dillərin mənimsəmə prosesinin aktiv, dinamik bir proses olmasını nəzərə almaq olduqca vacibdir. Müvəffəqiyyəti təmin edən əsas amillərdən biri məqsəd və ya məqsədlərin düzgün müəyyənləşdirilməsidir. Məqsədlər və gözlənilən nəticələr aydın və konkret olmalıdır. Həm dil müəllimləri, həm də tələbələr tədris kursunun nəticəsi olaraq hansı bilik, vərdiş və bacarıqların əldə ediləcəyi haqqında məlumatlı olmalıdırlar. Müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsi bilavasitə onların fəaliyyətinin keyfiyyəti ilə bağlıdır. Dillərin tədrisi sahəsində çalışan mütəxəssislər kifayət qədər hazırlıqlı və səriştəli olmalıdır. Müəllimin təkmilləşdirilməsi mütləq tələbə nailiyyətlərini daha yüksək səviyyədə olmaları ilə nəticələnməlidir. Dil müəllimləri aşağıdakı suallara cavab tapmalıdırlar: Tələbələrin mənimsəmə prosesinin daha səmərəli təşkili üçün nə edilməlidir? Tələbələrin stimullaşdırılması və onlarda dil öyrənilməsində motivasiyanın yaradılması istiqamətində nə edilməlidir? Bunun

üçün hansı addımlar atıla bilər? Biz tələbələrimizi dil öyrənmə prosesinə fəal iştirakçı qismində cəlb etməklə onların daha yüksək nailiyyətlər əldə etmələri üçün müvafiq şərait yarada bilirikmi? Tələbəyönümlü tədrisin əsas göstəricisi xarici dillərin tədrisi prosesinə məhz tələbələrin mövqeyindən yanaşmaqdır. Tələbələrin dili mənimsəməsi strategiyaları ilə təmin etmək olduqca vacibdir. Müxtəlif dil öyrənmə qabiliyyəti olan tələbələr üçün səmərəli şəraitin yaradılması ilə bu məqsədə müəyyən dərəcədə nail olmaq mümkündür. Həm dilin mənimsənilməsi prosesi, həm də gözlənilən nəticələrin əldə edilməsi müəllimlərin nəzarəti altında olmalıdır. Dili tədris edən müəllimlər tələbələrini tədris olunan xarici dildə ünsiyyət prosesinə cəlb etməli və onlarda özlərini düzgün qiymətləndirmək üçün kifayət qədər imkan yaratmalıdırlar. Dilöyrənənlərinə, xüsusilə də qeyri-dil fakültələrində təhsil alan tələbələrə tədris olunan dildən kommunikativ məqsədlərlə istifadə etmək üçün səmərəli şəraitin yaradılması olduqca vacibdir[3,89].

Dillərin tədrisi prosesi bir sıra ictimai, mədəni, iqtisadi, təhsillə əlaqələnən və şəxsi amillərdən asılı olan, əslində həm müəllimyönümlü, həm də tələbəyönümlü yanaşmalardan daha dinamik və mürəkkəb bir prosesdir. Dil müəllimlərinin müasir tələblərə cavab verən tədrisin nə anlama gəlməsi barədə anlayışı olmalıdır.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, keyfiyyətli tədris keyfiyyətli mənimsəməni təmin edə bilən əsas şərtlərdəndir. Dil müəlliminin vəzifəsi öyrənlərə hərtərəfli yardım edərək onlara dil sahəsində ən yüksək nailiyyətləri əldə etməyə kömək etməkdir. Müəllimin tələbələrə müsbət münasibətinin olması mütləqdir. Müəllim həmçinin hər bir tələbəyə fərdi şəkildə yanaşmağı bacarmalıdır. Müəllim-tələbə münasibətləri xarici dil tədrisi prosesinin əsas amillərindən biridir. Bu münasibətlər qarşılıqlı hörmət, məsuliyyət və əməkdaşlıq üzərində qurulmalıdır. Xarici dil tədrisinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədinə nail olmaq üçün aşağıdakı şərtlər nəzərə alınmalıdır:

- Qarşıya qoyulan məqsədlər real olmalıdır.
- Mərhələli şəkildə irəli sürülən məqsədlər həm müəllim, həm də tələbələrə tam şəkildə aydın olmalıdır:
- İnnovativ metod və üsullar tədris prosesinə səmərəli tətbiq edilməlidir.
- Müəllim-tələbə münasibətləri radikal şəkildə dəyişdirilməlidir. Müəllim yalnız nəzarətçi deyil, ilk növbədə tədris prosesinin incəliklərini nəzərə alan və bu prosesi ustalıqla idarə edə bilən şəxs, həm də lazım gəldikdə, tələbələr üçün bilik və informasiya mənbəyi, onlara tədris prosesində hərtərəfli yardım göstərən, fəaliyyətlərini istiqamətləndirən, tələbələrə fərdi şəkildə yanaşmağı bacaran və tələbələrin sərbəst fəaliyyətini stimullaşdıran bir şəxs olmalıdır:
- Müəllim dil öyrənən tələbələrin arzu, maraq və təlabatları haqqında məlumatı olmalıdır.
- Müəllimin tələbələrin öyrənmə üsulları (learning styles) haqqında məlumatlı olmalıdır.
- Müəllimin tədris etdiyi fənnə həvəslə yanaşması bu tədris prosesinin uğurlu olmasını təmin edən əsas şərtlərdəndir.
- Auditoriyada qarşılıqlı inam mühitinin yaradılması vacibdir.
- Dil müəllimləri tələbələrdə motivasiyanın yaradılmasına xidmət edən strategiyalardan istifadə etmək bacarığına malik olmalıdırlar.
- Tələbələr tədris prosesinin nəticələri üçün məsuliyyəti daha çox öz üzərlərinə götürməyə psixoloji cəhətdən hazır olmalıdırlar.
- Müəllim-tələbə münasibətlərinin müsbət, konstruktiv xarakter daşması tədrisin keyfiyyətini təmin edən vacib məsələlərdəndir.
- Müəllimdə tələbələrin nəyi, necə və hansı məqsədlə öyrənməsini, yəni tədrisin məqsədləri, metod və üsulları haqqında məlumat olmalıdır.

- Tədris prosesində baş verən hər-hansı uğursuzluq həm müəllim, həm də tələbələr tərəfindən müsbət xarakterli bir təcrübə kimi qəbul edilməlidir.
 - Tələbənin bilik, bacarıq və vərdisləri qiymətləndirilməlidir.
 - Tələbə mövcud olan müxtəlif üsul və metodlar haqqında məlumatlı olmalıdır.
 - Tələbələrə sərbəst və şüurlu seçim imkanları verilməlidir. Bu həm müəllim, həm də istifadə edilən metod və üsullara aid edilə bilər.
 - Tədrisə tələbə yönümlü yanaşmanın tətbiq edilməsinin əsas məqsədi dillərin tədrisinin keyfiyyətinin təkmilləşdirilməsi və onların Avropa standartlarına uyğunlaşmasıdır.
- Nəticədə qeyd edilməlidir ki, metod və üsullardan heç biri “təkmil” qiymətləndirilə, bütün problemlərin həlli üsulu kimi tövsiyə edilə bilməz[4,101].

Ədəbiyyat

1. Гурчив П.Б. Основы обучения устной речи на языковых факультетах. Часть 2. Владимир: 1974
2. Дистервег Ф.А. Дидактика: Учебное пособие. М.: Наука, 2005
3. Clarke D.F. 1989. Material adaptation: Why leave it all to the teacher? // ELT Journal, № 43, 2, pp.133-141
4. Cole R.A. and D.M. Williams. Pupil responses to teacher questions // Cognitive Level, length and syntax. Educational Leadership, 1973, № 31, pp. 142-145
- 5.

Z.Mammadova

On the student –centred teaching of languages

Summary

The article deals with the **comparative analyses of traditional and student –centred ways of ELT**. Today the main goal of teaching and learning foreign languages in the global world is developing language learners’ ability to use the target language for communication.

The main aim of State program is to form a unique national education by means of ICT and provide qualitative educative opportunity in order to integrate into worldwide education system. The process of teaching languages should be based on the communicative – functional approach to teaching languages. The author tries to detect and describe the ways on this problem. The whole process of teaching speech should be goal-oriented systematic. One of the main goals of language learning is to acquire the ability to communicate effectively. The article deals with the developing communicative competence in language faculties and working out effective ways of listening skills. Today the main goal of teaching and learning foreign languages in the global world is developing language learners’ ability to use the target language for communication. The process of teaching English should be based on the communicative – functional approach to teaching languages. The whole process of teaching oral speech should be goal-oriented systematic. It will make the process of teaching oral speech more effective. The article is devoted to the mass media in modern methodology. While analyzing great attention was given to the facts taken from the literature. One of the important goals of the article is to detect and find out the reasons of literature. The author emphasizes its role in Linguistics. Since its emergence this notion caught the attention. New researches appeared. It is noted that this gives us more power to understand the process clearly. At that time we use the language more competently. One of the main goals of language learning is to acquire the ability to communicate effectively. It will make the process of teaching oral speech more effective. This

article deals with the teaching in linguistics. The author emphasizes the role of it, referring to the works of scientist that have been researched in this field of linguistics. She emphasizes that since its emergence. This caught the attention of linguistics and new researches appeared. It is noted that this gives us more power to understand the communication process clearly and use the language more competently. The analysis shows that the components are interrelated. They are interact and complement each other in the process of speech continuum.

Key words : strategy, oral speech, context, student, language

З.Маамадова

**К вопросу о личностно-ориентированность
на преподавании языках**

Резюме

В данной статье рассматриваются **к вопросу о сопоставительному анализу к традиционные и современные** методы на преподавании иностранного языка. Здесь говорится о необходимости внесения радикальных изменений в существующую систему обучения устной речи на иностранном языке. Основной целью Государственной программы является формирование единой общенациональной среды образования путём внедрения и использование современных информационно-коммуникативных технологий и обеспечением возможностью качественного образования, а также создания условий для интеграции государственной системы образования в мировую систему образования. Процесс английскому языку в целом и процесс обучения речи должен базироваться на коммуникативно – функциональном принципе. Обучением устной речи должно носить целенаправленный, системный, поэтапный характер, что будет содействовать повышению эффективности данного процесса. Одной из основных целей изучения языка является обладание умением эффективно общаться на изучаемом языке. В данной статье рассматриваются вопросы обучения устной речи на английском языке в условиях языкового вуза. Здесь говорится о необходимости внесения радикальных изменений в существующую систему обучения устной речи на иностранном языке. В анализе большое внимание обращено на фактом, полученные из литератур. Автор пытается раскрыть роль упражнении. Ссылаясь на работы ученых исследовавших, а также подчеркивает ее важность. Отмечается, что эта дает воспоминать смысл во время анализа еще более ясно, а также более разнообразном колорите. Основной целью Государственной программы является формирование единой общенациональной среды образования путём внедрения и использование современных информационно-коммуникативных технологий и обеспечением возможностью качественного образования, а также создания условий для интеграции государственной системы образования в мировую систему образования. Одной из основных целей изучения языка является обладание умением эффективно общаться на изучаемом языке.

Ключевые слова: стратегия, устная речь, контекст, студент, язык

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.06.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 18.07.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Məfkurə Hüseynova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.